

POZOUN

ZÁKLADNÍ PŘEHLED PEDAGOGICKÝCH TÉMAT

(materiál určený zejména začínajícím učitelům základních uměleckých škol)

Autoři: Mgr. Josef Šimek

Rudolf Beran

Duben 2013

V úvodu je důležité vysvětlit, proč je v níže uvedeném textu užíváno termínů pozoun i trombon. Občas se setkáme s mylným názorem, že jsou to dva odlišné nástroje. V češtině užíváme jak pojem trombon, tak pozoun, přičemž oba názvy mají stejné oprávnění. Pozoun pochází etymologicky od starořímské bucciny a středověké businy. Trombon je od italské tromby, augmentací změněné na tvar trombone (větší trubka). Mnozí profesionální hráči tohoto nástroje používají raději označení trombon než pozoun. Důvodem je mezinárodně větší transparentnost tohoto slova italského původu.

Počátky výuky hry na trombon

Pro hru na pozoun musí být žák zdravý a fyzicky zdatný. V případě, že nemá ještě dostatečně dlouhou ruku, je lepší začínat na tenor či baryton. V minulosti byly pokusy dávat menším žákům v počátku altový trombon. Nemělo to však očekávané výsledky. Žák, po pozdějším přechodu na tenorový trombon, byl celkově více desorientován, než ten, který přešel z tenoru (nebo barytonu). Původní inspirace sice vycházela od smyčcových nástrojů, ale například čtvrtové housle mají stejné ladění strun jako celé housle a při přechodu na větší menzury nedochází k větším problémům. Mezi altovým a tenorovým trombonem jsou však větší rozdíly, než mezi houslemi různých menzur. Je zajímavé, že začátečníci na altový trombon měli zpravidla méně kvalitní tón (spíše úzký), než začátečníci na tenor nebo baryton. Dobrou alternativou pro počátek studia může být také pístový nebo ventilový tenorový trombon, ale pro některé menší děti může být jeho držení fyzicky náročné. V poslední době se také objevují v nabídkách obchodů plastové trombony v různých barvách tzv. pBone. Mají tři velké přednosti: 1) lehce se ožívají 2) nízká hmotnost – 0,8 kg 3) nízká cena – kolem 4000 Kč. Je pravdou, že malé děti - asi pod 10 let věku - na vzdálenější polohy sice patrně nedosáhnou, ale zato nástroj snadno udrží a do čtvrté polohy mohou zahrát mnoho lidových písní a koled (např. Černé oči jděte spát v Es dur atd.). Také v některých školách, jako např. Mark McDunn – Methode de Trombone (vydal Alphonse Leduc), můžeme vybrat mnoho jednoduchých cvičení (i rozsahově), kde si vystačíme se hrou do čtvrté polohy.

Dalším důležitým předpokladem hry na pozoun je zdravý chrup. Snažíme se vyvarovat některým závažným anomáliím, jako je například předkus apod. V dnešní době nacházíme možnost, jak i tyto překážky překonat. U lesního rohu nebo trubky by to asi bylo problematické, ale pozoun - vzhledem k většímu nátrubku - umožňuje studium i s rovnátkou. Rozhodně se vyplatí toto řešení, které má pro další rozvoj velký význam. Hra s rovnátkou nutí také studenta výrazně snížit tlak nátrubku na rty, což je také další vedlejší pozitivum.

Na začátku studia je důležité mladším dětem jednoduše vysvětlit základy správného dýchání. Někdy se dopouštíme té chyby, že přehnaně teoretizujeme a děti - asi do 12 let svého věku, nás nemusí dobře pochopit. Tento přístup je spíše odrazuje.

Termín - *hluboký nádech* - děti snadno pochopí, řekneme-li, „vydechni ze sebe všechny vzduch a potom se nadechni“. Nesmí to být provedeno křečovitě, ale po hlubokém výdechu následuje hluboký nádech. Děti ten pocit názorně zakusí.

Než žák vyloudí první tón na nástroji, je dobré zkusit nejdříve zabzučet na nátrubek. Vysvětlíme mu, že musí lehce upnout koutky, čímž se zvýší napětí v lícním svalstvu. Koutky se sice upnou, ale nesmí se od sebe vzdalovat, jinak by se totiž slepoval otvor ve rtech, což má neblahý vliv na jejich vibraci. Slepování rtů také ovlivňují svaly na bradě - měly by být vzklenuť směrem dolů. Koutky také nesmí stoupat vzhůru, to pak vypovídá o zavřeném krku. Rty jsou sice napjaty v koutcích, ale ta část rtů, která je v nátrubku, musí být uvolněna - ale ne povolena. Pokud jsou rty dobře uvolněné, máme pocit, že se otvor ve rtech vytváří lehkým odlepením rtů od zubů. Od začátku také dbáme na kvalitní nasazení. Špičku jazyka přiložíme lehce za horní zuby a rychlým odtážením - spíše směrem dolů, vyslovíme slabiku „Ta“.

Nejčastější chyby

Nejčastější chyby můžeme rozdělit do tří oblastí – a) dýchání b) nátisk a nasazení c) držení nástroje

a) dýchání

Velmi častou chybou - hlavně u menších dětí, je tlak v prsní oblasti při rozeznění nástroje, který se dále přenáší na tlak v krku. Tlak vychází ze snahy vytvořit dechovou oporu. Tento tlak blokuje správnou funkci bránice, břišních svalů a svalů pánevního dna. Dech zůstává strnulý a ztuhlý. Opora má být tvořena pohybem vzduchu, ne jeho pouhým stlačením. Jak již je naznačeno výše, velmi škodlivým projevem je stažený krk. Jedním z návodů, jak může být tento nedostatek odstraněn, je i tato rada: „vydechuj do nástroje přirozeně, měj volný krk, jako když mluvíš.“ Stažený krk rovněž způsobuje i neuvolněný kořen jazyka.

b) nátisk a nasazení

V nátisku jsou dvě závažné chyby, které fatálně limitují další nástrojový rozvoj. Je zde mnoho individuálního a proto je obtížné najít objektivní kritérium, co je správné. Je mnoho výborných hráčů, kteří nemají tzv. „ideální nátisk“. Vidíme u nich „prohřešky“ například v postavení čelisti, nafukování tváří apod. Autor této práce se však za své dlouholeté pedagogické působení nesetkal s vynikajícím hráčem na žesťový nástroj, který by měl při hraní zdvižené koutky. Pokud se zvednou při hraní koutky, zvedá se i hrtan v krku a tím se krk zavírá. Také se tím oslabuje spodní ret a svaly na bradě.

Druhá závažná chyba se dá těžko vypořádat, protože probíhá pod nátrubkem. Je to tzv. „balení“ horního rtu. Je to škodlivé i v malé intenzitě. Nejen, že to ucpává otvor ve rtech, ale výrazně to snižuje vibraci horního rtu.

O tom, jak je důležitá vibrace horního rtu, píše ve své práci „Zubní klinika pro hráče na žesťové nástroje“ Toshio Nemoto, která vycházela v Brass Bulletinu v letech 1995-1998.

Zde je citace z jeho článku: „*Pro analýzu retních vibrací hráčů na žesťové nástroje jsem použil elektromyogram na bázi EKG – zobrazuje kmitání ve vztahu ke svalovým změnám. Zjistil jsem, že*

horní ret vibruje minimálně dvakrát více, než spodní. Jako konzultant u výrobce počítačů jsem učinil ještě jinou zkušenost. Vyrobili jsme umělý gumový nátisk, připojili malý nátrubek s trubicí a roztrubem, a tuto konstrukci jsme poháněli stlačeným vzduchem. Po mnoha neúspěšných pokusech jsme přišli na to, že optimální vztah mezi chvěním horního a dolního rtu je 9 : 1. To je, pokud vím, v tomto směru dosud jediná objektivní zkušenost.“

Krásné a čisté nasazení je velká deviza hráče na pozoun. Přitom musíme dávat pozor na tyto nejčastější chyby:

- 1) Nejasné (zastřené nasazení) - špatné nastavení napětí rtů na určitý tón (odstraňujeme cvičením nasazení na samotný nátrubek, přičemž nesmí mít začátek bzučeného tónu glissando).
- 2) Sforzandové nasazení - vklínění špičky jazyka mezi rty - tón začíná velkým nárazem (výbuchem) a dále pokračuje ve slabší dynamice. Při standardním nasazení musí být špička jazyka za horními zuby. Je nutno dodat, že sforzando je specifický prostředek hry, ale jeho používání vyplývá pouze z požadavku notového zápisu. Nesmí se to stát standardním způsobem nasazení.
- 3) Špička jazyka se pohybuje zepředu dozadu. Následkem je hlavně u rychlého staccata malá prznělost. Střetávají se zde dva protichůdné pohyby (jazyk - dozadu, dech - dopředu) a tím se rozptýlí vzduchový sloupec v počátku tónu. Špička jazyka by se měla pohybovat spíše dolů.
- 4) Při zakončení tónu se použije jazyk – „Taah“. Tuto vadu odstraníme tím, že se snažíme zakončit spíše neznělým „h“ - tedy „Taah“.

c) držení nástroje

Nejčastější chyby:

- 1) Držení pozounu pravou rukou. U pozounu je důležité rozdělení funkcí obou rukou. Levá ruka nástroj nese a pravou ruku používáme pouze k posunu snižce, nikoli ke zdvihání nástroje.
- 2) Pohyblivé zápěstí při posunu snižce. Snižec sice držíme lehce, ale zápěstí se při posunu polohy nesmí vykyvovat. Tato chyba zdánlivě dává pohybu snižce určitou elegantnost a vláčnost, ale ve své podstatě znemožní intonační kontrolu nad polohou. Největší pohyb musí vycházet z předloktí. Pouze na 7. polohu si pomůžeme natažením ruky v zápěstí i v prstech.

Určitě bychom mohli uvést další chyby ve všech oblastech hry, ale tato práce si neklade za cíl suplovat metodické vzdělání, které je součástí výuky na konzervatořích a vysokých školách, ale pouze vypichuje ty nejfrekventovanější vady.

Jaké způsoby výuky můžeme zvolit

Ve výuce hry na trombon můžeme volit mezi dvěma způsoby, a to mezi výukou skupinovou (maximálně však 2 žáci) nebo individuální. Problematika hry na trombon je však tak obsáhlá, že skupinová výuka by měla probíhat jen po nezbytně nutnou dobu. Žáky vedeme hlavně prostřednictvím individuální výuky k získávání praktických dovedností, teoretických znalostí a ke každodenní přípravě – cvičení na trombon. Výuka v každé hodině by měla být kombinací výkladu a předvádění vlastního způsobu hry. Neustále, opět v každé hodině, dbáme na opakování základů hry na nástroj – dýchání, držení nástroje a snížce, postoj při hře, nasazení tónu, práce s tónovou kulturou a celkové uvolnění těla. Pokud není žák ještě tělesně způsobilý ke hře na trombon, volíme jako přípravné nástroje tenor, baryton, pístový tenorový trombon nebo dnes tolik populární plastový trombon.

Nejdůležitější zásadou každého učitele vždy musí být diferenciaci. Neexistují dva stejní žáci. Vyučující si musí vypracovat přesný a jasný vyučovací postup, jako kdyby měl před sebou dokonale vhodného žáka. Tento postup potom obměňuje podle potřeby každého jednotlivce.

Tradiční a nové přístupy – nástrojové školy, jejich výhody i nevýhody

Během studia se nevyhýbáme tradičním ani novým přístupům ke zvládnutí hry na trombon.

Výhodou tradičních přístupů je jistota, ověřenost časem, pocit, že nic nepokazíme. Ale pozor, zdání může klamat. Některé tradiční názory jsou již překonané, např. roztahování koutků úst je v zahraničí považováno dnes již za hrubou chybu ve hře na žesťové nástroje. Přesto se ještě někteří vyučující touto, přes 50 let starou, metodou řídí. To je ta nevýhoda. Je třeba sledovat vývoj, abychom neustrnuli. Každý obor lidské činnosti se vyvíjí a my musíme neustále vyhodnocovat, které tradiční přístupy je možné ještě použít.

Výhodou nových přístupů je modernost, nejsou však ještě prověřeny v delším časovém horizontu. Nebraňme se jim, sami brzy poznáme, zda je použití moderní metody vhodné nebo ne. Doporučuji vše vyzkoušet nejdříve sám na sobě. Mnoho nových metod, zvláště na internetu, je samoučelných nebo platí jen pro jednoho konkrétního hráče. Je dobré znát co nejvíce řešení daných problémů, abychom žákům mohli vždy poradit. Co žák, to jiný problém, proto vše poctivě sledujeme.

Výběr etud a přednesových skladeb

Páteří celé výuky je škola hry na nástroj. Nežříkejme se ani dnes Přípravné školy hry na pozoun M. Hejdy a Školy hry na pozoun J. Ušáka. Tyto školy vycházejí z české tradice, jsou však zvláště pro žáky nižších ročníků studia méně záživné, méně melodické. Kombinujeme je tedy se školami jinými např.: A. Lafosse, Marka McDunna nebo B. Slokara. Školy mají většinou jednoho autora, to znamená jeden rukopis, proto je studium více škol důležité.

Během studia ke školám dle vývoje žáka zařazujeme etudy, které dělíme na etudy elementární, melodické a technické.

Z elementárních etud, které řeší základní technické i melodické problémy, se zabýváme etudami např.: M. Hejdy, V. Cornetta, R. M. Endresena, F. Vobarona, G. Bordnera, J. Naulaise a etudami podobné obtížnosti od dalších autorů.

Z melodických etud bych uvedl např.: přepis Melodických etud pro trubku L. Nováka, M. R. Procházky nebo některé z melodických etud G. Senona, J. Rochuta a samozřejmě jiné další.

Z technických etud se žáky studujeme např.: etudy F. Vobarona, O. Blumeho, C. Koprásche a etudy na stejné technické úrovni od dalších autorů. Dnes je v internetových obchodech velký výběr not pro všechny nástroje. Řídíme se především rozsahem a technickými možnostmi daného žáka.

Nedílnou součástí studia je hra přednesových skladeb. Základem přednesové literatury jsou: Album přednesových skladeb pro pozoun 1. díl, Album přednesových skladeb pro pozoun 2. díl, které sestavil a revidoval prof. M. Hejda, Informatorium J. Matěje, album Concert and Contest collection (vyd. Rubank 1965), ze současných skladeb např. J. Šimek: Mlsný kocour, Slimák a další. Není zde možné postihnout všechny skladby, které můžeme použít ke studiu. Archiv průběžně doplňujeme skladbami potřebné obtížnosti. Samozřejmě můžeme použít i skladby, které jsme studovali na konzervatoři.

Výrazové prostředky hry – kdy a jak je používat

Rytmus – rytmickou přesnost, tolik důležitou pro hru na žesťové nástroje, vyžadujeme důsledně od prvopočátku studia hry na trombon.

Dynamika – dynamiku vyžadujeme ve vyšších ročnících studia, až si žák osvojí základy dechové techniky a tónové kultury. V nižších ročnících požadujeme (vyjma studia jednoduchých přednesových skladeb) hru ve střední dynamice **mf**.

Agogika – agogikou se zabýváme už od počátku studia, hlavně ve skladbách přednesových.

Frázování – frázování můžeme řešit až po zvládnutí dechové techniky a potřebném tělesném vývoji (zvětšení dechového aparátu).

Jak motivovat žáky

V dnešní době, plné jiných a atraktivnějších lákadel než je studium hudby a zvláště hry na trombon, je to velice těžká věc. Přichází však na pomoc moderní technika - pokud možno k doprovodu přednesů, případně i etud, využíváme podkladů vyrobených na PC, dále žáky co nejdříve zapojujeme do komorní a orchestrální hry. V hodinách individuální výuky neustále žáka vedeme ke spoluodpovědnosti za průběh studia.

Kde najdeme další informace

Používané metodiky hry

Metodik hry na trombon dnes existuje velké množství. Zvláště internet nám poskytuje mnoho informací, bohužel ne vždy pravdivých a ověřených. Jedná se však převážně o systémy a metody cvičení a výuky (samozřejmě ne v češtině). Pokud je chceme použít, je třeba vše řádně promyslet a vyzkoušet nejdříve na sobě, jedině tak zjistíme klady, ale také zápory. Dnes se nedá postupovat jen podle jedné metodiky. Nejlépe je kombinovat. Základem výuky by ale měly být metodiky uznávané a ověřené, zpracované významnými pedagogy.

Metodiky uznávané a ověřené, vydané v českém jazyce

Philip Farkas: Umění hry na žesťové nástroje – vydal Krajský pedagogický ústav v Brně 1970. Vynikající komplexní metodika. Bylo by potřebné nové vydání této knihy. Určitě by o ni byl ze strany učitelů žesťových nástrojů velký zájem.

J. Ušák: Metodika hry na pozoun – existuje pouze ve strojopise (1947- 48). V některých kapitolách Ušák předběhl dobu, některé kapitoly jsou již dnes překonané, neživotné.

L. Klučar: Metodika hry na trombon – existuje pouze ve strojopise pro potřeby JAMU – vychází z metodiky J. Ušáka.

František Putna – Pozoun – vydal Ediční odbor Sdružení rodičů a přátel Konzervatoře v Brně 1969 – dnes již překonaná publikace.

Frøydis Ree Wekre – Úvahy o hře na lesní roh - vydal ZdeHorn Press Praha - výborná metodika, přínosná nejen pro hornisty.

Možnosti dalšího vzdělávání pedagogů

V našem oboru jsme odkázáni hlavně na samostudium, konzultace se staršími a zkušenějšími pedagogy, profesory konzervatoří a vysokých škol. Sledujeme pořádání kurzů, masterclassů a workshopů našich i zahraničních lektorů. Samozřejmě je pokud možno navštívujeme.

Jakých soutěží se můžeme se žáky zúčastnit

Vysílání žáků na soutěže se nevyhýbejme, je důležitým měřítkem srovnání úrovně naší práce s ostatními učiteli. Účast na soutěžích je tedy důležitá pro nás i naše žáky.

Nejdůležitějším cyklem soutěží jsou soutěže ZUŠ. Konají se v několika úrovních (kolech): školní, okresní, krajské a ústřední. Podmínkou pro postup do dalšího kola je vždy získání 1. ceny

v kole předchozím. Tyto soutěže jsou pořádány každý rok, jeden rok pro solové nástroje, druhý pro komorní soubory a třetí pro orchestry. Tyto soutěže vypisuje MŠMT a jejich úkolem je porovnat a sjednotit úroveň výuky na ZUŠ v ČR. Z tohoto pohledu je význam soutěží ZUŠ nezastupitelný.

Mezinárodní interpretační soutěž žesťových nástrojů Brno – soutěž s mezinárodní účastí (Slovensko, Polsko, Maďarsko) pořádaná jednou za dva roky Asociací Interpretační soutěže žesťových nástrojů Brno pro posluchače základních, středních a vysokých hudebních škol. **Koná se většinou začátkem května pro střední a vysoké hudební školy a začátkem června pro ZUŠ.**

Pro Bohemia - mezinárodní interpretační soutěž v oborech zpěv, hra na klavír, hra na dechové nástroje a hra na smyčcové nástroje pořádaná **Janáčkovou konzervatoří a Gymnáziem v Ostravě, bývá zpravidla na začátku dubna.**

Jaké weby nám pomohou:

home.tiscali.cz/trombonsfera

<http://www.youtube.com>

<http://www.zestebrno.cz>

<http://samburtis.com>

<http://www.trombone.org>

<http://www.airstreamdynamics.com>